

„A magot elvetjük...”
Emlékfórlányok a Kölcsey Társaság
történetéhez

Esorok írása előtt döbbsentem rá arra, hogy a Kölcsey Társaság története voltaképpen egy vérbeli „nemes” asszonnyal kezdődik. Nemes – azaz kiváló – volt szándékaiban és tetteiben. Ő dobta el a követ, amely máig tartó hullámokat vetett.

1983 tavaszán azért hívtak be a Művelődési Minisztériumba, mert egy történelmi család külföldön élő leszármazottai felajánlották a tulajdonukban lévő Kölcsey-kéziratokat Magyarországnak. Aczél György, aki nagy kéziratgyűjtő – mondta a főosztályvezető –, mielőtt elfogadná, meg akart bizonyosodni arról, hogy eredeti és irodalomtörténetileg jelentős nemzeti értékről van szó, ezért ki kell küldeni valakit Svájcba, hogy megnézzék és véleményezzék a gyűjteményt. E feladattal – nagy örömmre – engem bíztak meg.

Úti célom Genf volt, ahová túlságosan későn érkeztem meg ahhoz, hogy a kéziratokat még aznap megnézhessem. Ekkor felhívtam telefonon Madame Pestalozzit. A hölgy másnap délutánra hívott el a lakására. Annyit tudtam róla, hogy a báró Kende család lánya, s hogy Kölcsey-leveleket és más kéziratokat őriz. Óvatos tartózkodással fogadott, hiszen egy kommunista ország vezetőjének megbízásából érkeztem, de rögtön felhatalmazott, hogy Évának szólíthassam, a bárói címre ne is gondoljak, ő egy demokratikus állam diplomatájának a felesége. A kéziratok természetesen eredetiek voltak, ezt könnyű volt megállapítani. Noha sok fölbecsilhetetlen értékű „papír” megfordult már a kezeim között, mégsem tudtam megállni, hogy meghatottság nélkül bele ne olvassak a vártnál gazdagabb gyűjteménybe: mindenekelőtt Kölcsey Kende Zsigmondhoz írott 76 levelébe. Miközben lajstromba foglaltam az anyagot, lassan kiderült, hogy valamit értek hozzá, és nem a párt küldöttje vagyok.

Madame Pestalozzi apja, Kende Zsigmond szatmári földbirtokos a Horthy-család tágabb ismeretségi körébe tartozott. Éva lánya érettségi után a budai Várban kapott bizalmi állást: hamarosan a Kiugrási Iroda munkatársa lett. (Az irodát ifjú Horthy Miklós állította föl 1943 végén, hogy előkészítsék Magyarország „kiugrását” a háborúból.) Nem menekült el, mint más százvezrek. Átélté Budapest ostromát, és az új hatalomnak szüksége volt a nyelvtudására. Főúri származása ellenére olyan munkakört töltött be, amelynek keretében sok hivatalosan Magyarországon tartózkodó külföldivel került kapcsolatba. Végül egyikük – svájci diplomata – megkérte a kezét, és magával vitte – a biztos kitelepítés helyett – az európai béke szigetére. Mondanom sem kell, hogy a bárónő neveltetéséhez szorosan hozzátartozott a német, a francia és az angol nyelv tökéletes ismerete. Richard Pestalozzi pályafutása – amerikai és afrikai kitérőkkel – indiai nagykövetként ért a csúcsra, majd a Nemzetközi Vöröskereszt alelnöke lett. Emiatt laktak érkezésemkor Genfben.

Éva asszony jólétben élte le színes életét. Két fivére – az idősebb Zsigmond és a fiatalabb Gábor – belekóstolt az osztályellenesség megpróbáltatásaiba. Végül azonban – Pestalozziné segítségével – Zsigmond Kanadában, Gábor Írországnak kezdett új életet. Éva fiverei hozzájárulásával ajánlotta föl a családi kéziratokat annak az államnak, amely minden vagyonuktól megfosztotta őket. Ő maga úgy gondolta, a kéziratgyűjtemény szülőhazáját illeti, és szarkasztikus humorral tette túl magát mindazon, amiből neki csak ízelítő jutott. A „népi demokráciában” Zsigmond, a felesége és Gábor élte át azokat a nehézségeket, nyomorúságokat, megaláztatásokat, amelyek az egykori földbirtokosoknak kijutottak. Éva szándékával mégis egyetértettek: a kéziratok helye „otthon” van – mondták. Három feltételük volt. Magas szintű biztosítékot kértek arra, hogy az állam gondos gazdája lesz ajándékuknak; örökre nemzeti tulajdonban tartja. Azt kívánták, a gyűjtemény ünnepélyes átadására egykori családi kastélyukban, Cégénydányádon kerüljön sor. Végül kérték, hogy a határellenőrzéshez tartozó magyarázkodás kikerülése érdekében a magyar diplomácia gondoskodjék a kéziratok hazahozataláról.

Itthon a rövid genfi tartózkodás váratlan élményeivel telten számoltam be a minisztériumnak utamról, s írtam ennél tartózkodóbb, de az ajándék jelentőségét méltató jelentést. A jelek szerint sikerrel, mert Aczél György megköszönte a szándékot, vállalta a feltételeket, és mindhárom Kende-leszármazottat – családostól – meghívta Magyarországra. Nekem két feladatom maradt: (Takács Péter tudós előszavával) gyorsan sajtó alá kellett rendezni a Kende Zsigmonddal folytatott – a szakirodalomban ismert – levelezést (ithon őrzött részeivel együtt); valamint megszervezni az ünnepélyes átadást. Emiatt a minisztérium illetékes munkatársával fel kellett keresnünk a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács alelnökét, Gyuró Imrét, aki a cégénydányádi rendezvényt engedélyezhette. Alaposan meglepett, hogy az illető megyei ve-

zetőnek komoly aggodalmai voltak, nem habórodni-e fel a helybéli parasztok, ha az egykori földbirtokosok megint beálltanak. Meg voltam róla győződve, hogy azok – túl padlásszűrésen, tagosításokon, erőszakos tsz-szervezéseken – sokkal újabb sérelmekkel vannak elfoglalva, mint amit negyven évvel korábbról őriznek, a megoldás érdekében mégis Aczél ígéretére kellett hivatkoznom. Az elnökhelyettesnek ennek ellenére ezt meg kellett vitatnia a belső karhatalom helyi vezetőjével, de ez gyorsan megtörtént. Arra már nem emlékszem, hogy még aznap kimentünk-e a megyei múzeum igazgatójával Cégénybe, vagy erre egy későbbi időpontban került sor. Mindenesetre ekkor jártam először hazánk e szögletében, amiről annyit tudtam, hogy a kastélyt építtető Kende Zsigmond Kölcseyvel íratott négysoros verset a bejárat fölé: „Alkotta munkás kéz engem s a szőke Szamosnak / Partjain a költő lát vala s zenge felém: / Ház, öröklülj; s vidám békével tartsd öledben / Gaddád, s gyermekeit, s hív unokái sorát!” (1833). Kölcsey számos be nem teljesült óhajával együtt bizony ez sem teljesült: a „hív unokák” nem maradhattak „vidám békével” szülőházukban.

A nyolcvanas években gyermekotthon működött a 19. század első felében épült kisebb kastélyok (nagyobb kúriák) stílusában készült épületben, amelynek belső tereit erre a célra elég „gyakorlatiasan” átalakították. Az egykor gondosan – különleges fákkal – tervezett park a pusztulás tagadhatatlan jeleivel haldoklott a Szamos-parton. Akiknek a faluban egyáltalán még jelentett valamit, hogy az ünnepségre a Kende-család tagjai végül megjelentek, érdeklődéssel és inkább szeretettel fogadták őket. Gyűlölködésnek nyoma sem volt. Zavartalanul szép körülmények között került sor a kéziratok ünnepélyes átadására, amit a magyar kormány nevében Molnár Ferenc miniszterhelyettes vett át. Bemutathattuk a Kölcsey-Kende levelezés frissen megjelent kötetét is, és ennek persze a család is örült. Jelen voltak „pártunk és az államunk” környékbeli vezetői, tisztviselői, a

Cégénydányád, Kende-kúria

Petz Henrik: *Kölcsey Ferenc*, olajfestmény, 1859 (Petőfi Irodalmi Múzeum)

nyíregyházi főiskola néhány tanára és számos ismeretlen. Sokan voltak a meghívottak, és az eseménynek komoly sajtóvisszhangja volt.

Gyuró Imre, a megyei tanács elnökhelyettese jól érzékelte, hogy Kölcsey egy ország figyelmét vonzotta erre az „elmaradott” vidékre, amely a trianoni békekben Szatmár vármegye Romániához csatolt városaival elvesztette természetes piacait. Nem tudhatom, mert évekig nem találkoztam vele, hogy az agilis pártfunkcionárius hogyan jutott el innen a Kölcsey Társaság megalapításának ötletéig. Azt ugyanis a Kölcsey-kutató Csorba Sándor szerint ő kezdeményezte, csak a szervezést bízta másokra.

Rám nézve mindennek annyi következménye lett (legalábbis ezt gondoltam), hogy bele kellett mélyednem a Kölcsey-irodalomba, s ennek eredményéről 1988-ban előadást tarthattam Fehérgyarmaton, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság vándorgyűlésén. Az előző napi ülészokról a résztvevők Sátoraljaújhely levéltárának történelmi levegőjét hozták magukkal. Meglepetésemre Gyarmaton – a ma polgármesteri hivatalként működő – pártbizottság modern épületének dísztermében került sor az előadásokra és vitákra. A szervezők már a meghívóban tudatták, hogy az előadások után megalakul a Kölcsey Társaság. Magától értetődőnek vettem, hogy a többiekkel együtt én is belépek. Az elnök a szokásos módon lezárta az ülés mindkét napját, majd arra kérte a résztvevőket, hogy még a közös vacsora előtt maradjanak a teremben, mert ott kerül sor az alakuló ülésre – akkor, ha Pozsgay Imre is megérkezik.

Hosszú lett a szünet. Az előcsarnokban tébláboltam, majd unalmamban lementem a földszintre, ahol négy-öt ember ruhás munkásőr őrizte a pártbizottságot. Mint a félelmetes Államvédelmi Hatóság ötvenhatos benuktóságának szemtanúja (mármint a Rádió ostroma után és november 4. előtt), eltöprengtem azon, miért van egy kisváros pártbizottságának négy évtizedes kommunista uralom után is fegyveres védelemre szüksége. Az őrség nagyon komolyan vette a feladatát, s ez azon az izgalmon is látszott, amit egy kívülről érkező hírnök jelentése okozott: „jönnek!” Előkerült a parancsnok, mindenki vigyázzba vágta magát, majd belépett maga Pozsgay Imre, akit ilyen közről még nem láttam. A munkásőrparancsnok jelentett, a Hazafias Népfront főtitkára természetesen fogadta ezt, és mint egy katonai díszszemlén, „erőt, egészséget” kívánt az elvtársaknak. Hihetetlenül komikus jelenet volt. Miután sikeresen lepleztem nevetnémet, fölmentem az emeletre, mert reméltem, hamarosan túlélszünk a Társaság megalapításán és mehetünk vacsorázni.

Egyszer csak egy ismeretlen és roppant izgatott fiatal ember (később kiderült, hogy ő a sokáig nélkülözhetetlen Hamar Péter) robbant ki a folyosós titokzatos irodáinak egyikéből, és harsány kétségbeeséssel kiabálta: „hol a Taxner, hol a Taxner!” Jelenkeztem, és magával cipelt a párttitkári tárgyaló szentélyébe, ahol a hosszú asztal mellett minden hely foglaltnak látszott. Azon nem csodálkoztam, hogy a jelenlévők többségét nem ismerem, azon annál inkább, hogy mit keresek én itt. Hamarosan kiderült.

Megállapodás született, mondta valaki, hogy kinek javasolnak a rövidesen megalakuló Kölcsey Társaság elnökségébe. Nem lepett meg, hogy az elnök maga Pozsgay Imre lesz. Az annál jobban, amikor rögtön utána az én nevemet mondták, mint akit alelnöknek javasolnak. Meglepetésem akkor sem oldódott, amikor az elnökség hosszú névsorának végére jutottak, és Pozsgay minden további nélkül javasolta, menjünk át a díszterembe és kezdődjön az alakuló ülés. Így történt, és én még a vacsoránál sem tértem magamhoz. El sem tudtam képzelni, mi dolga lehet egy pártönkívüli alelnöknek olyan nagyhatalmú politikus mellett, amilyen az MSZMP KB Politikai Bizottságának tagja. Annyi bizonyos, a szomszédos kollégiumban rendezett vacsorán nem a díszasztal mellett kaptam helyet, hanem – nagyon helyesen – az irodalmár kollégák között.

Ezután sokáig nem történt semmi. Egy nappal Nagy Imre újratemetése után először a debreceni Református Kollégium üléstermében ült össze az elnökség. Nem csodálkoztunk, hogy elnökünk ekkor nem tudott jelen lenni. A helyszín miatt az ülés vezetését magától értetődően Kocsis Elemér püspök vette kézbe. Természetesen arról beszélünk, amiről nekem volt a legkevesebb elképzelésem: mit is csináljon – egyáltalában mit csinálhat – egy irodalmi társaság. Az ötletek meglehetősen szabadon sziporkáztak. Néhányan fölvetették, hogy nekünk is szerepet kell vállalnunk a várható változásokban. A többség azonban irodalomtörténeti

terveket körvonalazott, különös tekintettel Kölcsey születésének közelgő kétszázadik évfordulójára. Abban a jótékony hitben szálltam fel Kulin Ferenc társaságában a budapesti vonatra, hogy Pozsgay ernyője alatt a merészebb tervek is megvalósíthatók lesznek. Eleinte ezekről beszélünk, noha azt már tudni lehetett, hogy a Mozgó Világ egykor leváltott főszerkesztőjének ismét jelentős szerepe lesz. Elismert Kölcsey-kutató volt, tagja az elnökségnek, s kapcsolatban állt magával Pozsgayval is.

Majd újabb elnökségi ülésre volt szükség, amire Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban került sor, s amire – emlékeim szerint – olyanok is meghívást kaptak, akik sem azelőtt, sem azután nem vettek részt a Kölcsey Társaság munkájában. Megint sziporkáztak az ötletek, miközben a Társaság elnökét vártuk, aki nélkül ezek megvalósítása elképzelhetetlennek látszott. A nagyreményű szervezetnek egyetlen fillérje sem volt, erről mindenki ugyanúgy megfeledezett, ahogy a Társaság jogi helyzetének tisztázásáról és az ehhez szükséges eljárások elvégzéséről. Hosszú várakozás után László Béla ügyvezető elnök, aki országgyűlési képviselő volt, „K vonalon” kereste elnökünket, de valaki lezárta. További egy óra után is csak a „hadsegédeivel” tudott beszélni, s ők közölték azt a váratlan okot, amiért az időpontot kiválasztó Pozsgay nem tud eljönni. A változások fő részeseként ezekben a hónapokban Pozsgay Imrének nem juthatott ideje és figyelme a Kölcsey Társaság ügyeire.

Mit volt mit tenni, az alelnök vezetésével kellett az ülést megkezdeni, amiről néhányan rögtön ezután el is rohantak. Végül megállapodtunk, hogy az évforduló kitűnő alkalom a Kölcsey Társaság és a benne rejlő energiák bemutatására. Megegyeztünk az általunk vállalható programban is. Arra még mindig nem gondoltunk, hogy ennek a végrehajtása mennyi munkát kíván, ami jórészt Hamar Péter titkára, László Bélára és rám maradt. (Anélkül, hogy mindenkit megemlítenék, nem mellőzhetem Kocsis Elemér lelkes támogatását, Csorba Sándor és Takács Péter szakszerű hozzáértését.) Évzidetek óta ez volt – 1990-ben – az első nemzeti jelentőségű évfordulós megemlékezés, amit egy civil társaság rendezett. Kiemelkedő eseménye a Debrecenben szervezett kétnapos tudományos ülés volt, amelynek anyagából – közvetlenül és közvetve – két kötet született („*A mag kikél!*”, Fehérgyarmat, 1990, *Remény s emlékezet*, Budapest, 1990). Az állami szerepvállalás annyiból állt, hogy augusztus 8-án a budai Batthyány téren az országgyűlés megkoszorúzza Kölcsey szobrát, és az ünnepi beszédet a nagyobbik kormánypárt alelnöke tartotta, aki történetesen Kulin Ferenc volt. A Társaság elérte, hogy új emléktábla kerülhessen Kölcsey szödemeteri szülőházára és ezt egy kormánytag – Fekete György helyettes államtitkár – avathassa föl. (Az akkor régen ortodox paplakként szolgáló épület falán már volt egy emléktábla. A miénk a tornác elé húzott – néhány évtizedes – falra került, és gyorsan eltávolították.) A kormány-szintre emelt megemlékezés akkor nagy dolog volt Romániában. A jól gondozott (és elfoglalt) szülőház helyett inkább a közeli református templom állagának megőrzése lett a Társaság feladata. Sokat tettünk ezért, hogy – erőnkhez képest – segítsük azt a magyar szellemet ápoló kulturális missziót is, amit Romániában Muzsnay Árpád végez.

Az évforduló megünnepélése után azonban az elnökségnek ismét szembe kellett néznie azzal a máig nyitott kérdéssel: mi is egy irodalmi társaság hivatása, melyek a lehetőségei, hogyan teheti értelmessé létezését? Hadd emeljem ki ismételten a válaszkérésben – és fontos munkák elvégzésében – Csorba Sándor és Takács Péter szerepét, s egészítsem ki az előbbieket azzal, hogy a társaságot főleg az ügyvezető elnök és a titkár működteti, azaz László Béla és Hamar Péter, majd – újabban Szabó István ügyvezető elnökkel – Kasztovszky László. Végül, de nem utolsó sorban: utódom az elnöki tisztségben Imre László volt, akit Jánosi Zoltán követett ezen a poszton.

Azt, hogy a társaságnak különböző kiadványokkal kell létét igazolnia, számos – tudományos szempontból is jelentős – kötet (Társasági Füzetek) igazolja. Ennek ellenére az évforduló után soká kerestük az életjel más formáit is. Csete György jött a segítségünkre, aki fölvetette a „legkeletibb” magyar országzászló fölállításának gondolatát, és azt meg is tervezte a szatmárcserei „csónakfejlesztés” temető előtti térségre. Mivel Mádl Ferenc művelődési miniszter avatobeszédét és az ünnepséget a közszolgálati televízió „élőben” közvetítette, a Társaság országos figyelmet keltett.

Ennek a fenntartásáért tennünk kellett. Elhatároztuk a Magyar Kultúra Napjának szatmárcserei megünnepelését. Erre 1995 óta mindig – ökumenikus istentisztelet keretében – a *Hymnus* születésnapját megelőző vasárnapon kerül sor a református templomban. Két püspök szentbeszéde után adjuk át a Társaság emléklapoktétjét, amit a művészeti élet egy-egy kiemelkedő alkotója kap. Első kiválasztottunk Melocco Miklós volt, aki egyúttal ünnepi beszéde alkalmából mutatta be az általa készített érmet, amelynek másolatát azóta kiváló emberek sora vehette át. A templom befogadóképességét egyre inkább meghaladó létszámú ünnepi gyülekezet különféle megközelítésekben hallgatott érdekes és értékes gondolatokat a magyar kultúra időszzerű kérdéseiről. Az eseményt azóta is Kölcsey emlékművének megkoszorúzása zárja a csónakfejlesztés temetőben.

Ezen kívül még további két fontos rendezvénysorozatot indított útjára a Kölcsey Társaság: a Szatmári Irodalmi Napokat és az Álmosdi megemlékezéseket.

Véletlenül kerültem a Kölcsey Társaság elnöki tisztségébe, de gyorsan magába szippantott az ügy, a szellem és az a Magyarország, amelyet ezen keresztül ismertem és szerettem meg. A Társaság elnökeként a legnagyobb megtiszteltetés akkor ért, amikor 1994 augusztusában Szödemeteren, ahol már alig néhány magyar él, a református templom udvarán fölavathattam Kő Pál Kölcsey-szobrát. Ünnepi beszédemben amellel tettem hitet, amit a Kölcsey-életmű központi gondolatának tartok, amit szeretnék minden tanár, minden nyilvánosság előtt megszólaló figyelmébe ajánlani: a fontos dolgok azzal kezdődnek, hogy a magot elvetjük. A kudarcok elől a gyenge meghátrál, ha a magok valamilyen rajtunk kívül álló okból nem kelnek ki. Az erős hitű viszont mindig újra vet. S a mag végül kikél: a munka és az elszánt hit igazunkban előbb-utóbb eredményt hoz.

MUZSNAY ÁRPÁD

A Szatmárnémeti Kölcsey Kör hagyományörző tevékenysége

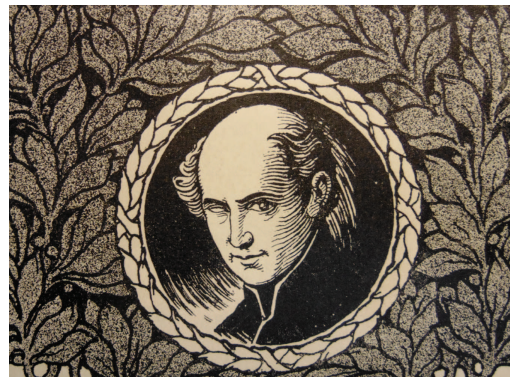
(részlet)

Létezik-e, tevékenykedik-e a romániai Szatmár megyében Szatmárnémeti Kölcsey Kör néven civil szervezet?

Bevezetőként – érzésem szerint – ezt kell tisztáznom. Ugyanis: igennel, nemmel, vagy nemigennel egyaránt válaszolni lehetne erre a kérdésre.

1991. február 19-én a Szatmár Megyei Bíróság 9-es számú döntésével (egy 1924-es egyesülési törvényre hivatkozva) elfogadta a Kölcsey Kör újraalakításának kérését, mintegy utódként annak az 1892-ben alakult azonos nevű civil szervezetnek, amelyik az I. világháború végéig, majd az impériumváltást követő több éves kényszerszünet után 1925-től 1945-utáni megszüntetéséig meghatározó szerepet

(Vértesy Jenő: Kölcsey Ferenc, 1790–1838, Budapest, 1906)

játszott Szatmárnémeti város magyar kulturális életében.

Kölcsey Ferenc születésének 200. évfordulója is közrejátszott abban, hogy már jóval a hivatalos bejegyzés előtt – mint létező művelődési szervezet – a Szatmárnémeti Kölcsey Kör beleszólást kért és kapott az 1989-es romániai változásokat követően megpezdült művelődési élet szervezésébe, irányításába.

Tevékenységi köreként a hagyományörzés jelölte meg: a Kölcsey-emlékek ápolása mellett az összmagyar irodalom és kultúra népszerűsítését, rendezvények szervezését, a Kárpát-medence művelődési kapcsolatainak élénkítését tűzte ki céljává.

Számomra a Szatmárnémeti Kölcsey Kör és az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Partiumi Alelnöksége a hagyományörzésben, a rendezvények szervezésében egyet jelent. Innen megközelítve úgy érzem: negyedszázados ténykedésünkről szólván, van miről beszámolnom.

Kissé leltárszerűen néhány olyan hagyományossá és Kárpát-medencei kisugárzásúvá vált rendezvényt, valamint olyan évfordulós megemlékezéseket sorolnék fel az elmúlt negyedszázadból (a teljesség igénye nélkül), melyekre a romániai Szatmár megye közművelődési élete méltán lehet büszke.

Sikeres rendezvényeink között hadd említsem meg elsőként a Kölcsey Ferenchez ezer szállal kötődő Álmosdon évenként (1990-től folyamatosan) megtartott augusztus eleji Kölcsey-megemlékezést, mellette azonnal az Erdemindszenti zarándoklatot nevet viselő novemberi Ady-ünnepséget, valamint a majtényi sík áprilisi végi kuruc-ünnepségét.

Nem tagadom, sőt: büszke vagyok mind a három rendezvény – magasabb értelemben vett – politikai töltetére is. Hosszú évek tudatos építkezésének eredménye, hogy az alig 36 magyar lelket számláló Szödemeter református temploma s a Kő Pál szobrászművész huszonegy esztendeje felavatott szobra előtti templomkert „nemzeti zarándokhelyé” nemesült. A megemlékezés társszervezői között a helyi református gyülekezet és Tasnád város RMDSZ-szervezete mellett évek óta ott szerepel a helyi önkormányzat is. Belátva, érezve, hogy a történelmi Szilágyság és kis távoli, hosszú időn keresztül elhanyagolt településéből Európa fejlett országaiba a biztos út Kölcseyen keresztül vezet, az ő szellemi iránymutatásával könnyebb és biztonságosabb lehet a felzárkózás.